

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

- א. הקדמת העולה לחטאת בשאר החגים
- ב. האם פרי החג 'דוחים' את החטאת?
- ג. טעם הציווי להקדים את פרי החג
 1. הסבר ה'משך חכמה'
 2. הסבר המלבי"ם ו'בנין שלמה'
 3. הסבר ר' חיים פאלג'י והרמ"מ שניאורסון
 4. הסבר ה'בית ישי'
- ד. האם שעירי הרגלים מכפרים על חטא?
- ה. הקדמת העולה לחטאת בשמיני-עצרת

א. הקדמת העולה לחטאת בשאר החגים

כלל נקוט בידינו, שכאשר עומדים לפנינו שני קורבנות להקרבה, קרבן חטאת וקרבן עולה – הקרבת קורבן החטאת קודמת. דבר זה לומדת הגמרא בבבליין אב מן האמור בקרבן עולה ויורד הבא על שבועת ביטוי:

ת"ר: "והקריב את אשר לחטאת ראשונה" (ויקרא ה', ה) – מה ת"ל? שאין ת"ל ללמד שתקרב ראשונה, הרי כבר נאמר (שם, י): "ואת השני יעשה עולה!" אלא זה בנה אב לכל חטאות שיקדמו לעולה הבאות עמהן, בין חטאת העוף לעולת העוף, בין חטאת בהמה לעולת בהמה, ואפילו חטאת העוף לעולת בהמה. (זבחים צ ע"א)

אולם ישנם מקרים חריגים שבהם העולה קודמת, כאמור שם בהמשך הגמרא:

ת"ש: פר כהן משיח קודם לפר העלם דבר של צבור, פר העלם דבר של צבור קודם לפר עבודת כוכבים, פר עבודת כוכבים קודם לשעירי עבודת כוכבים, דאע"ג דפר עבודת כוכבים עולה ושעירי עבודת כוכבים חטאת! (שם ע"ב)

רבינא מבאר את טעם הדבר משום גזירת הכתוב – "כמשפט" – שנאמרה בפרשיות אלו, ומשום כך לומדת הגמ' (שם) שהדין החריג קיים גם במוספי חג הסוכות – שנאמר בהם "כמשפטם" – שפרי החג המוקרבים כעולה קודמים לשעיר החטאת.

אמנם ה'שפת אמת' העלה אפשרות שמה שהזכירה הגמ' את חג הסוכות הוא דוגמה, ובאמת בכל המוספים סדר ההקרבה זהה לסדר האיזכור בתורה:

מיהו לא נתבאר אי דוקא בחג דכתיב "כמשפטם" או בכל ר"ח ורגלים דינא הכי, דאין לומר חג דוקא, דגם בר"ה כתיב "כמשפטם", ותו - דביום ראשון דחג נמי לא כתיב "כמשפט"! א"כ נראה דגמר במה מצינו כל קרבנות דרגלים, וצ"ע.

(שפת אמת, שם)

וכן משמע מדברי רעק"א בתוספותיו למשנה (אות עז) שכתב: "וברגל כבשים קודמים" ובהסבר דעתו כתב הרש"ש: "אולי סברתו מדרשה דבמועדיכם הוקשו כל המועדים זה לזה". אבל הוסיף ודחאו: "אבל זה אינו, דהא מ"כמשפט" ילפינו נמי דקרבנות החג מעכבין זה את זה, ובשאר רגלים אין מעכבין, כמבואר במנחות (סוף דף מד וריש דף מה)... "ועיי"ש שניסה לישבו).

וכן נוקט ר' חיים פאלג'י (לב חיים, סימן מו) ומסביר בהרחבה את הלימוד המיוחד שקיים בפסוקי כל חג וחג.

אולם מדברי הרמב"ם נראה שאינו סבור כן, ושלדעתו רק בחג הסוכות הקרבת פרי העולה קודמת להקרבת החטאת:

בקרבנות החג אינו כן, אלא קריבין על סדר הכתוב שנאמר כמשפטם. כיצד? בתחלה פרים, ואחריהם אילים, ואחריהם כבשים, ואחריהם שעירים, אע"פ שהשעירים חטאת וכל אלו שקדמו אותן עולות.

(רמב"ם, הל' תמידין ומוספין פ"ט ה"ז)

ב. האם פרי החג 'דוחים' את החטאת?

לפני שננסה להבין מה טעם השוני בין קרבנות החג (וקרבנות עבודת כוכבים) ובין שאר הקרבנות, נראה את דבריו של הרב יצחק הוטנר המבאר את גדרו של דין זה:

בקרבנות החג קריבים השעירים באחרונה... משום שנאמר בהם "כמשפטם"... ואין הכוונה בזה לומר דהך "כמשפטם" הוא גזירת הכתוב בקרבנות החג, דלא תנהג בהם ההלכה של קדימת החטאת לעולה, דאם היה הדבר כן לא היינו נמלטים מהקושיה של "ונילף מינה". אלא שהכוונה היא דעד כאן לא אמרנו שדין החטאת להקדימה לעולה, אלא באופן שבלעדי הדין הזה של הקדימה היינו יכולים לעשות כרצוננו, והיה אז הדין דאיזה שירצה יקריב, ובכהאי גוונא באה ההלכה שהחטאת קודמת. אבל באופן שמבלי הלכה זו של קדימת החטאת היתה העולה קודמת, ונמצא דכל זמן שלא הקריבו העולה לא הגיעה עדיין זמן החטאת להקרבה, בזה לא שייך כלל דין דקדימת החטאת מכיון שרגע זה אינו זמן הקרבת חטאת כלל. דרק באופן שבלי דין הקדימה הוא דאיזה

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

שירצה יקריב, אז שפיר אמרינן דמכיון דשעה זו היא שעת הקרבה לשתייה, גם לעולה וגם לחטאת, יש לחטאת דין קדימה. אבל אם השעה אין היא שעת הקרבת החטאת אין כאן מקום לדין הקדימה כל עיקר. וזו היא כוונת הגמרא... דמכיון דבקרבות החג כתב כמשפטים, וממילא לפני שהוא מקריב את הפר והאיל והכבשים, לא מטיא שעתא דשעיר, ושוב לא שייך בכגון זה דין הקדימה של החטאת. ונמצא דאין קדימת העולות להחטאת במוספי החג עומדת בניגוד לדין הקדימה של החטאת בכל מקום.

(הרב יצחק הוטנר, ספר הזכרון עמ' רפט)

הרב הוטנר מבאר שהבניין אב מ"והקריב את אשר לחטאת ראשונה" ודרשת חז"ל מ"כמשפטים" להקדים את פרי-העולה אינם סותרים זה את זה, אלא שמ"כמשפטים" אנו למדים שחובת הקרבת החטאת חלה רק לאחר סיום הקרבת פרי-העולה של החג, ומשום כך דין הקדמת החטאת לעולם לא חל כאן, משום שלא נפלו לפנינו להקרבה עולה וחטאת כאחד.

ג. טעם הציווי להקדים את פרי החג

בדברי הרב הוטנר עדיין לא מובא הסבר מדוע זמן חיוב החטאת חל רק לאחר סיום הקרבת העולה. לשם כך צריך להתבונן תחילה בטעם הקדמת החטאת לעולה בכל מקום, כפי שנתבאר בגמרא:

תניא א"ר שמעון... חטאת למה באה... לפני עולה? לפרקליט שנכנס [ריצה פרקליט, נכנס] דורון אחריו. (זבחים ז ע"ב)

כלומר, תחילה צריך לכפר על החטא ורק לאחר מכן לתת מתנת פיוס לה', ובלשונו של בעל התניא:

לאחר שעשה תשובה ונמחל לו העונש... אעפ"כ שולח דורון ומנחה לפניו שיתרצה לו להראות פני המלך. (אגרת התשובה)

על פי זה ניתן אולי להבין שחטאת החג, שאינה באה בעקבות חטא מסוים, יכולה להידחות (ואולי אף זמנה לא חל כלל) עד לאחר הקרבת פרי-העולה שהם עיקר קרבנות היום.

1. הסבר ה'משך חכמה'

ה'משך חכמה' מבאר את הקדמת פרי-החג באופן מיוחדש:

ומנחתם וכו' מלבד עולת וכו' ונסכה. הנה לא נזכר נסכים ביום ראשון. נראה דמרמז דלמספר רב כזה, אם יחסרו נסכים, אז אינם מעכבים הקרבה

ומביא הקרבנות בלא נסכים. ואמינא דבר חדש מאוד: דבכל התורה חטאת קודם לעולה, לבד בחג הסוכות, דיליף בזבחים (צ ע"ב) דכתיב "כמשפט" – עולה קודם לחטאת. וזה דוקא כשבא עולה עם נסכים, אז העולה קודם לחטאת. דאם מנחות ונסכים באין להעולה כמשפט, אז משפט החטאת שאינה טעונה נסכים, מאוחר לעולה כסדר הכתוב בתורה. אבל אם אין נסכים להקריב, אז החטאת קודם לעולה כמו בכל התורה. לכן רמזה התורה ביום ראשון שלא כתבה "כמשפט", שלא הזכירה נסכים, משום דבבאים בלא נסכים, החטאת קודם.

ופוק חזי גבי יולדת, שאם אין לה די ידה להביא נסכים לכבשה עולה, מביאה עוף, אע"פ שעוף אין לו נסכים, בכל זאת כיון שלכבשה אין נסכים, עדיף טפי בן עוף שאין צריך נסכים, שקרבן בלא נסכים אינו מהודר. ולכן אמר ר' שמעון בהתכלת, דעדיף טפי אחד עם נסכים ממרובים בלא נסכים, יעוין שם! לכן כאן, אם העולה בלא נסכים אז החטאת קודם. (משך חכמה, במדבר כ"ט, יד)

לדעת ה'משך חכמה' הנסכים הבאים יחד עם פרי-החג הם הגורמים להקדמתם על פני החטאת, משום שהם נותנים להם חשיבות מיוחדת ו"כמשפט" מתייחס לנסכים – "ונסכיה כמשפט" (ונפק"מ למקרה שבו מוקרבים פרי החג ללא נסכים – שאז יש להקדים את החטאת).

הוכחה לדברי ה'משך חכמה', שהנסכים הם גורמי ההקדמה, ניתן להביא מהגמ' בזבחים (צ ע"ב) שם נאמר:

פריים קודמין לאילים – שכן נתרבו בנסכים, וכן אילים לכבשים, כבשים לשעירים – שכן נתרבו באליה.

אולם עדיין ישנו חידוש בדבריו, שכן הגמרא לא הזכירה זאת לגבי פרי החג, וכן לא הוזכר במפורש שרק כאשר מתנסכים הנסכים בפועל יש להקדים את פרי-החג.

הרב שלמה פיישר בדרשותיו מוצא רמז לדברי ה'משך חכמה':

נמצא לפי זה דטעם הקדימה הוא מפני הנסכים דהיינו דיש חשיבות מיוחדת לנסכים בחג הסוכות, ונראה הטעם פשוט, בהקדם דברי רבנו בחיי פרשת וישלח, דמזבח מיועד לקרבנות ואילו מצבה מיוחדת לנסכים, והנה היחיד מבין שלשת האבות שהקים מצבה הוא יעקב¹, והרי חג הסוכות הוא כנגד יעקב כמו"ש הטור בהלכות ר"ח. (דרשות בית ישי א', כג)

1. בהסבר העובדה שיעקב היה היחיד מבין האבות שהקים מצבה הסביר שם הר"ש פיישר בהמשך דרשתו, שכשם שהמצבה היתה אהובה קודם מתן תורה ואח"כ נשנאה, כך גם דרכו של יעקב

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

לכאורה היה מקום לבאר את ייחודיותם של נסכי חג הסוכות בכך שבנוסף לנסכי היין הקיימים בכל ימות השנה יש בו גם ניסוך מים ולכן מכל הקרבנות דווקא פרי חג הסוכות קודמים לחטאת. אולם לאור דברי ה'משך חכמה' בהמשך הפרק (פסוקים יח-יט) נראה שניסוך המים אינו קשור באופן מהותי לקרבנות ועל כן אין מסתבר שהוא יהיה הגורם להקדמתם.

ואכן בעניין זה נחלקו הראשונים, המאירי כתב:

אבל נסוך המים אינו בלילה, שהרי נסכים הבאים מחמת זבח הם, ונסכים הבאים מחמת זבח אין זמנם אלא ביום. (בית הבחירה, תענית ב ע"ב)

לעומתו הרשב"א כתב:

... דניסוך המים אינו חשוב בא עם הזבח, שחובת היום הוא ולא חובת הזבח כלל, שהזבח של תמיד בנסכים של יין הוא נכשר כמו בשאר ימים אלא שיש חובת היום ג"כ לעשות נסוך המים... (חידושי הרשב"א, סוכה מט ע"ב)

וה'משך חכמה' נקט כרשב"א ודייק כך מלשון הכתוב, וז"ל:

נמצא דניסוך היין הוא שייך ומתיחס אל עולת התמיד, וצריך להביאה אחר הקרבן, ובלילה שאחר כך גם כן סגי. ונסוך המים הוא שייך אל חובת היום, לכן כי נסכו בלילה כשר. כן כי לא נסכו בו ביום, עבר יומו בטל קרבנו וכו'. וזה שאמר "ונסכיהם" – היינו ניסוך המים שהוא של היום, ונסוך היין שהוא של עולת התמיד.

לפי זה אין מקום לראות נסכים אלו כסיבה להקדמת העולה לחטאת בסוכות.

אולם הרב פישר מקשה על עיקר שיטתו של ה'משך חכמה' מהמשך דברי הרמב"ם שהובאו לעיל (הל' תמידין ומוספין פ"ט ה"ז), המשווה בין "כמשפט" האמור בקרבנות חג הסוכות ובין "כמשפט" האמור בקרבנות הכפרה על עבודת כוכבים, ומשמע ש"כמשפט" אינו מתייחס דוקא לנסכים אלא זו הוראה כללית להקריב את הקרבנות כפי סדרם האמור בתורה:

וכן בשגגת צבור בע"ז שהן מביאין פר עולה, ושעיר חטאת, הפר קודם שנאמר בו "כמשפט", ופר כהן משיח קודם לפר העלם דבר של צבור, ופר העלם קודם לפר ע"ז, ופר ע"ז קודם לשעיר שלה, אע"פ שהפר עולה והשעיר חטאת, שכך הוא סדר הכתוב בתורה.

שנשא שתי אחיות קודם מתן תורה, מתוך כוונות עליונות, דבר שהיה מתאים קודם מתן תורה ולא אח"כ, כמוסבר בנפש החיים א', כא, עיי"ש.

2. הסבר המלבי"ם ו'בנין שלמה'

בשו"ת בנין שלמה לר"ש הכהן מוילנא מוסבר הענין באופן הבא:

הטעם דבחג הסוכות וכן בקרבן ע"ז קרבו העולות מקודם, י"ל משום דהא דבעלמא החטאת מקודם משום דהחטאת מכפר ועולה אינה אלא דורון... והטעם שעולה אינה אלא דורון מבואר שם... משום דעולה אינה באה רק על עשה או על ל"ת שניתק לעשה, ובהנך תרתי כיון דעבד תשובה כבר נמחל לו והלכך העולה אינה מכפרת כלל.

והנה לכאורה קשה, דהא במדרש רבה (פרשת צו) איתא דעולה באה לכפר על הרהור עבירה... אך פשוט דגם לזה מהני תשובה בלבד, דכיון דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה, לא חמירא מעשה ול"ת שניתק לעשה וסגי בתשובה לחודא. וא"כ זה אינו שייך רק בישראל ועל מחשבה דשאר עבירות, אבל במחשבה דעבודת כוכבים דאמרינן בקידושין (ל"ט ע"ב) דשם מחשבה מצרפת למעשה... וכן באינו יהודי אפילו במחשבה דשאר עבירות שהוא מוזהר, ג"כ מחשבה מצרפת למעשה... מסתברא דבהו העולה מכפרת ג"כ ולא סגי בתשובה לחודא. והלכך בפרי החג דהן באין כנגד ע' אומות וכן בצייבור בעבודת כוכבים העולות קודם, משום דהן כליל ומכפר ועדיפי מחטאת דאינו אלא מכפר בלבד.

(שו"ת בנין שלמה, סי' א)

כלומר, ה'בנין שלמה' תולה את חשיבות פרי-החג (וה"ה לעולת כפרה על ע"ז) בהיותם מכפרים על חטא ממשי (מחשבת ע"ז, או מחשבת כל חטא של גויים), בניגוד לשאר עולות הבאות לכפר על הרהורי עבירה שאינם חטא ממש.

ואף שגם החטאת באה לכפרה על חטא ממש, כאשר גם העולה באה לכפרה היא עדיפה על החטאת וקודמת לה מפני שהיא עולה כליל לה'.

בסוף דבריו מציין ה'בנין שלמה' שמצא כדברים אלו גם ב'ארצות בחיים' למלבי"ם "ותודה לא-ל שכיוותי לדעתו". אולם מעיון בדברי המלבי"ם (סימן א', ארץ יהודה ה') נראה שישנו הבדל בנקודה אחת בין דבריו לדברי ה'בנין שלמה'. המלבי"ם אינו רואה צורך לצרף את הסברה שעולה קודמת משום שהיא כליל לה', שכן לדעתו בזמן שהעולה מכפרת (פרי-החג ועולת ע"ז) כפרתה חשובה מכפרת החטאת משום שהיא מכפרת על חטאי המחשבה, וטהרת המחשבה חשובה מטהרת המעשה. וזה לשון המלבי"ם:

בע"ג שעונשין גם על המחשבה ממילא עולה קודמת... כי חטא המחשבה קודמת לחטא המעשה והפגם הוא בחלק השכלי המוכרח מחלק החומרי

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

(כמו שכתב הרמב"ם בפירוש הרהורי עבירה קשים מעבירה)... ובה ניחא ג"כ... בפרי החג עולה קודמת לחטאת, דהא פרי החג היו באים בשביל אומות העולם...

בדברי הגמרא לא הוזכר במפורש שמדובר בכפרה על האומות, ורק נאמר שבעים פרי החג באים כנגד שבעים אומות. וזו לשון הגמרא:

הני שבעים פרים כנגד מי? כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה? כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: עשו לי סעודה גדולה. ליום אחרון אמר לאוהבו: עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך. (סוכה נה ע"ב)

אולם מדברי ר' יוחנן שבהמשך הגמרא מוכח שזו הכוונה:

אמר רבי יוחנן: אוי להם לגויים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו, בזמן שבית המקדש קיים – מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן? (שם)

ואכן רש"י כותב זאת כבר בתחילת הענין וז"ל: "... כנגד שבעים אומות לכפר עליהם שירדו גשמים בכל העולם – לפי שנידונין בחג על המים". המלבי"ם וה'בנין שלמה' הלכו צעד נוסף וכתבו שאף שישראל מקריבים את פרי-החג אנו רואים זאת כביכול עושים הם זאת בשליחותם של אומות העולם ולפיכך אנו מחילים על הקרבנות את גדרי הקרבנות של הגויים.²

3. הסבר ר' חיים פאלג' והרמ"מ שניאורסון

הרב חיים פאלג' מבאר את הקדמת פרי החג לחטאת בדרך הפוכה. לדעתו דווקא משום שפרי-החג אינם באים על חטא כלל, שהרי כל עוונותיהם של ישראל כבר התמרקו ביום הכיפורים, יש להקדימם, כדי להבליט את זכאותם של ישראל. בדבריו הוא מסתמך על דברי הגמרא בזבחים ז ע"ב, שהקדמת החטאת בדרך כלל נובעת מהצורך לכפר על החטא לפני הבאת הדורון – מה שלא שייך בחג הסוכות:

2. עניין דומה אנו מוצאים גם בדברי ה'משך חכמה' (במדבר כ"ט, יח-יט, ד"ה "בגמרא סוכה") שדן בצורה מפורטת על שייכות כפרת הקרבן על חטא מסוים, בנוגע לגוים וכתב: "בגמרא סוכה (נה ע"ב): 'הני שבעים פרים כנגד שבעים אומות'. הנה מפורש במשנה דשבועות (פ"ב מ"א) ובספרי (ספרא שמיני פרק ב) דשעירים מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו. והוא הדין פרים גם כן מכפרים על טומאת מקדש וקדשיו. ומאי שייך בעכו"ם טומאת מקדש וקדשיו?! והברור דעיקר המקדש הוא ישראל, כמו שאמרו (שמות כ"ה, ח): 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', 'בתוכו' לא נאמר רק 'בתוכם'. וכמו שכתב (ויקרא כ', ג) 'למען טמא את מקדשי' – כנסת ישראל המקודשת לשמי, רש"י (שם). וכמו שאמר (ירמיה ז', ד): 'היכל ה' המה'. לכן על מה שמטעים ישראל בדעות ובמעשים רעים, זה הרי לגביהו "טומאת מקדש וקדשיו"...

דהנה ידוע מה שאמרו רז"ל (תנחומא, אמור כג) "ולקחתם לכם ביום הראשון - ראשון לחשבון עוונות", וליכא חטא בישראל כלל, לכן מקריבים העולה ברישא להורות דכבר ריצה פרקליט, והם רצויים, ועומדים ומביאים דורון תחילה, ואינם צריכים להביא חטאת תחילה כדי לרצות הפרקליט. (לב חיים, סי' מו)

דברים דומים כתב הרמ"מ שניאורסון (הרבי מלובביץ') ב'שערי מועדים' (סוכות עמ' מה):

חג הסוכות בא מיד אחרי המחילה וסליחה דיוהכ"פ, ללא כל הפסק בענינים אחרים, כי ד' הימים שבין יוהכ"פ לסוכות ענינם - הכנה לסוכות שיוכלו לקיים מצות סוכה ולולב, ולכן בחג הסוכות אין מקום להתחיל עם קרבן חטאת - מכיון שזה עתה באים מיוהכ"פ, שאז היתה שלימות ענין המחילה וסליחה, וכדאיתא במשנה - אמרו עליו על בבא בן בוטי שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום חוץ מאחר יוה"כ יום אחד, מפני שיוה"כ מכפר, ומטעם זה מתחילים מיד בקרבן עולה.

אלא שלפי זה צריך להבין מדוע ציוותה התורה להקריב קרבן חטאת בחג הסוכות? הרמ"מ מיישב זאת בהמשך דבריו:

ע"פ המבואר בתניא (פכ"ט) שעיקר התשובה היא בלב והלב יש בו בחינות ומדרגות רבות ולכן כאשר מתעלה לדרגא נעלית יותר - אזי נדרשת ממנו עבודת התשובה באופן נעלה יותר, כך שיש מקום להקרבת קרבן חטאת...

וכך ביאר בספר 'פרדס יוסף' (במדבר כט, רנג) בשם ה'ארץ צבי' (ראש ישיבת חכמי לובלין) שכאשר נמחלים עוונותיו של אדם ונהיה בבחינת צדיק, מדקדקים עימו כחוט השערה ועליו לשוב שנית בתשובה על העבירות הקלות שעשה בעבר, שקודם לכן לא היו נחשבות לגביו וטרם שב עליהן בתשובה.³

3. לפי הסבר זה מבאר ה'פרדס יוסף' את דברי המרדכי (יומא תשכז): "ושמעתי אומרים שאותו פיוט המבדיל בין קדש לחול חטאתינו ימחול נתקן לאומרו בב"ה בקול רם במוצאי יו"כ" - למרות שאז נמחלו כבר עוונותיהם של ישראל. אולם מדברי החת"ס בתשובה (אר"ח סימן סז): "...דמשמע בהמרדכי סוף יומא שנתקן אותו הפזמון לאומרו במוצאי יו"כ, וכן הוא מנהג אשכנז לאמור ראשית הפזמון בנעילת יוה"כ שחל בשבת בכלל שארי ראשי הפזמונים, ונראה שלא ניתקן כלל למוצאי שבת דעלמא אלא ליוה"כ, כנראה מכל ענינים וחרוזים מתפלל על כפרת עוונות ואמרו יום פנה כצל תומר ואומר חלפה עונת מנחתי ואמרו פתח לי שער המנוטל, כל אלו ענינים מורים שניתקן על יוה"כ שעומדים כל היום להתפלל ומתפללים בעת נעילת שער וכדומה... אבל בשבת בראשית דקביעא וקיימא

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

הסבר אחר לנקודה זו כותב הרב לייב מינצברג. לדעתו קרבן החטאת של חג הסוכות איננו חטאת ככל החטאות ואינו בא על חטא כלל (והשם חטאת לכאורה אינו אלא שם מושאל):

נראה שהחטאת בחג סוכות הוא סוג חטאת שונה מכל שעירי החטאות. כי בחג הסוכות אין צורך בפיוס... אלא חטאת שעניינו פיוס מרוב ידידות, דהיינו שבחג הסוכות כשנמצאים במצב נעלה של ידידות ודביקות עם המלך... משיגים דרגה יותר עמוקה... של פיוס... יש פיוס שהוא הקדמה לידידות.. ויש פיוס עמוק שהוא כבר תוצאה מהידידות, שמרוב ידידות ואהבה מוסיף להתרצות ולהתפייס באופן אמיץ יותר... וזה ענין תשובה מיראה ותשובה מאהבה הנזכר בחז"ל...

(בן מלך, סוכות עמ' קס)

לפי הסבר זה מובנת הקדמת פרי-החג לחטאת, אולם הסבר זה אינו מבאר את הקדמת עולת כפרת ע"ז לחטאת, והרי אדרבה, חטא עבודה זרה חמור ביותר ולכאורה צריך להקדים בו את קרבן החטאת כדי להתנקות ולאפשר פיוס ודורון לפני ה'?

אולם הרב מינצברג אינו רואה בכך סתירה. לדעתו דווקא משום חומרתה של עבודה זרה, היא מחייבת תשובה מקדימה מעומק הלב וחידוש הברית עם ה' עוד בטרם הבאת הקרבן לבית המקדש. משום כך כאשר השב מחטא ע"ז בא להקריב את קרבנו הרי הוא כבר בבחינת בעל תשובה שעוונותיו מחולים, ככל אדם מישראל במוצאי יום הכיפורים, וכעת כל שנותר לו הוא להשקיע בפיוס ובחידוש הקשר עם ה' באמצעות קרבן העולה. לפיכך העולה היא העיקר והיא קודמת לקרבן חטאת.

טעמים אלו כלולים בטעמא דקרא שגזרה התורה להביא בחג הסוכות ובשעירי ע"ז את הקרבנות "כמשפטם" – כסדר המוזכר בתורה, ואף אם בכל אחד מהם הטעם שונה.

4. הסבר ה'בית ישי'

מכיוון שהתורה נקטה באותה לשון ("כמשפטם") גם בפרי-החג וגם בשעירי ע"ז, מבאר הרב שלמה פישר (בהמשך דבריו ב'בית ישי') את הקדמת העולה לחטאת בטעם אחר. לדבריו אף פרי החג באים לכפרה על חטא עבודה זרה – אם כי אינם באים על מעשה עבודה זרה ולא על מחשבת עבודה זרה, אלא על **עצם קיומו של יצרא דעבודה זרה**. ומכיוון שהעולה באה על הרהורי הלב ועל חטאים שלא יצאו לפועל ולא הגיעו לידי

לא שייך הא". ומדבריו נראה שהפיוט נאמר בתפילת נעילה של יום הכיפורים (ובכך פירש את דברי המרדכי "מוצאי יוה"כ") ולא למוצאי היום, העניין אינו דומה לענייננו.

מעשה (כפי שהבאנו בשם המלבי"ם לעיל, וה'כלי יקר' הרחיב בעניין זה), יש להקדים לפרי החג את קרבן העולה. וזו לשונו:

מעשה על כרחך הקדמת העולה לחטאת בקרבנות החג הוא ג"כ מהאי טעמא, והיינו דקרבנות החג באים לכפר על יצרא דע"ז, וי"ל הטעם, דחג הסוכות הרי הוא חגו של אהרן הכהן שחזרו בו ענני הכבוד שנסתלקו בחטא העגל כמו שכתב הגר"א, ועכשיו שחזרו נתגלה שכפר לו הקב"ה לאהרן על חטא העגל, הלכך נועדו קרבנות החג לכפר ולבטל יצרא דע"ז. (בית ישי, שם)

ד. האם שעירי הרגלים מכפרים על חטא?

על דברי הגמרא בזבחים (ז ע"ב) המשווים את החטאת והעולה לפרקליט ודורון, שריצוי הפרקליט קודם – הקשו התוספות ממקרה נוסף שבו עומדים להקרבה קרבן עולה וקרבן חטאת, והחטאת קודמת למרות שאינה באה לריצוי על חטא:

ריצה פרקליט – אף על גב דאיכא עולת יולדת ומצורע ונזיר דלא מייתי קרבן אלא לאישתרווי בקדשים כדאמר בפרק בתרא דכריתות (דף כו ע"א), ואפילו הם חטאתם קודמת לעולה דלא חלקה תורה. (תוס', זבחים ז ע"ב)

מדברי התוס' נראה שאע"פ שקרבנות יולדת אינם באים על חטא אלא להתירה בקדשים, לא חילקה התורה בין קרבנות החטאת וכתבה להקדימם לעולה.⁴

ר' חיים פאלג'י, שהבאנו בשמו לעיל שהתורה דווקא כן מחלקת בין קרבנות חטאת הבאים על חטא ובין קרבנות חג הסוכות שאינם באים על חטא, נדרש לבאר את כוונת התוס' – שכוונתם לומר שאף שקרבן יולדת אינו בא בעקבות חטא, הוא בא לאחר טומאה, ולכן שם חטאת רובץ עליו. משא"כ בחטאת חג הסוכות שאינה באה על חטא כלל:

דעל כל פנים בכללות ישראל ליכא חטא בכולהו, וגם בפרטות אינו מעם החוטאים, ואפשר דיהיו כולם גם כן בלי חטאים, אלא שמכפרים עליהם שעירי ראש חודש והחג באיזה זמן מהזמנים, ואפילו הכי אמר רחמנא שיביאו את קרבנם, ולכן אין צריך להקדים חטאתם לעולתם. (לב חיים, סי' מח)

4. בהגהות 'מלאכת יר"ט' עמד על כך שבעל המימרא בזבחים של הקדמת הפרקליט לדורון, הוא ר' שמעון שכתב שהיולדת מתחייבת בחטאת לפי שקופצת ונשבעת שלא תלד יותר. נמצא שחטאתה באה על חטא, ועם זאת מכיוון שאינו חטא ממש, כתבו התוס' שהטעם הוא משום שלא חילקה התורה בין קרבנות החטאת.

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

אף שלשונו אינה ברורה לי עד תום, היסוד נראה ברור. הבנה דומה בעניינם של קרבנות ציבור הבאים על חטא מצויה בדברי ר' חיים מבריסק:

נראה ראייה מסוגיא דשבועות שאלו לר"א שעירי ר"ח ורגלים דזה בא לכפר טומאת ידיעה בתחילה, ואין ידיעה בסוף, וזה בהיפך... היאך הם באים מזה על זה ומשני כולם באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו וצ"ע דנהי דכולם באים לכפר על אטומאת מקדש אבל לא גרע מקרבן שהופרש על חלב שאכל אתמול שאינו יכול לשנותו על חלב שאכל היום... ונראה דחלוק דין קרבן צבור מקרבן יחיד, דבקרבת צבור עיקר הוא בא לחובת היום ורק מכפר ממילא... ולא מיקרי שמשנה ממה שהופרש, דבהפרשתו ליכא כלל הפרשה אטומאה ורק דממילא הוא מכפר...

(חידושי ר' חיים מבריסק (סטנסיל), סי' שע)

וכעין זה כתב ב'קהילות יעקב' (שבועות סימן א'):

...גם אם נאמר שאין לכהנים ביה"כ כפרה בשעירי יוה"כ, מ"מ מחשבא שפיר גם קרבנות של הכהנים משום דכל חטאות הציבור מלבד שהן באין לכפרה עוד הם חובת היום כדין כל קרבנות הציבור, ואפילו לכשיצויר שלא היה לשום אדם מישראל טומאת מקדש וקדשיו מ"מ חייבין להביא חטאות הציבור משום חובת היום.. וחייבא דחובת היום איכא נמי אכהנים, ושפיר הופרש גם בשביל הכהנים...

(קהילות יעקב, שבועות סי' א)

ה'קהילות יעקב' מביא לכך ראיות מגמרא, וכן מציין שאת עצם היסוד כתב כבר ה'קרן אורה' בזבחים ו ע"ב – דכל מוספי המועדים חובת היום הם, ולא באו לכפרה מיוחדת, אלא דילפינן מקראי דמכפרי על טומאת מקדש וקדשיו, עיי"ש.

ה. הקדמת העולה לחטאת בשמיני-עצרת

ה'תפארת ישראל' בהקדמתו לסדר לקדשים מעלה את השאלה האם פר של שמיני-עצרת גם הוא קודם לשעיר החטאת, והוא תמה מדוע הרמב"ם לא מתייחס לדין זה בפירושו. ה'תפארת ישראל' מכריע מסברה שגם בשמיני-עצרת פר-החג קודם, לפי שנאמר בו "כמשפט":

נ"ל דהא דקאמר הש"ס פרי החג, נכלל בהו נמי פר שמיני עצרת, שגם כן הוא קודם לשעיר, מטעם הנ"ל ("כמשפט") ותמיהני ארמב"ם שלא ביאר כן לנו בדעת שפתיו ברור מללו, כמו שרגיל בכל דוכתא בלשונו הטהור.
(חומר בקודש, ד' יז)

גם ה'בנין שלמה' סבור שהשוואת שמיני-עצרת לחג הסוכות לעניין זה היא מילתא דפשיטא, ובכך יישב את תמיהת התפארת ישראל על שתיקת הרמב"ם – משום פשיטותו של דין זה:

לענ"ד אין כאן תמיהה כלל דכיון דכבר ביאר הרמב"ם ז"ל הטעם משום דכתיב בחג הסוכות כמשפט וכמשפטם ממילא שמעינן דה"ה בשמיני עצרת דהא ביה נמי כתיב כמשפט.

וצ"ע הרי לפי ה'בנין שלמה' כל הטעם להקדמת פרי-החג לחטאת הוא משום שהם באים לכפר על אומות העולם, ואילו פרי העולה של שמיני-עצרת מכוון כנגד ישראל ואין לאומות העולם חלק בו, ואצל ישראל מחשבה אינה מצטרפת למעשה ואם כן קרבן העולה אינו מכפר ממש ומן הראוי היה להקדים לו את החטאת המכפרת! וצריך לומר שלשיטתו, אף שהיה ראוי להקדים את החטאת, לא רצתה התורה לחלק בין חג הסוכות לשמיני-עצרת, כיון ששמ"ע הוא חלק מסוכות במובנים מסוימים.

אולם לדעת הרבי מלובביץ' והרב מינצברג, תוסבר נקודה זו בפשטות, שכן גם כאן מדובר בהמשך החג שבא אחרי כפרת יום הכיפורים, ולכן גם שעיר החטאת של שמיני-עצרת אינו בא על חטאת. ולדעת הר"ש פישר נצטרך לומר ששמיני-עצרת הוא חלק מסוכות ודומה לו גם בעניין ביטול יצרא דע"ז. ולדעת ה'משך חכמה' הדבר ברור, שהרי פרי של שמיני עצרת יש בו נסכים.

התייחסות נוספת לשאלת הסדר בשמיני-עצרת מצאנו בדברי הנצי"ב. גם לו ברור שסדר ההקרבה של קורבנות שמיני-עצרת זהה לסדר הקרבת קרבנות חג הסוכות, ודבר זה גורם לו לשנות את הבנתו בטעם הדין, וז"ל:

שעירי חטאת של חג הסוכות מאוחר מעולת המוסף... והטעם הוא משום דעולות המוספין הוא משום אומות העולם, וחטאת בא לכפר על ישראל, משא"כ בכל מקום בא החטאת לכפר ועולה אח"כ לדורון, אבל חזרוני בי שהרי גם בשמיני עצרת כתיב כמשפט, ושם משמע דההוכחה היא מדכתיב כמשפט, וא"כ גם בשמיני עצרת חטאת לבסוף. (הוספות העמק דבר, במדבר כ"ט, לג)

כיצד רצה הנצי"ב להסביר את טעם הדין בתחילה? מדוע כפרת האומות קודמת לכפרת ישראל?

נראה שהנצי"ב לא בא לבאר מדוע אכן פרי העולה קודמים לשעיר החטאת, אלא רק מדוע לא חל כאן הכלל הקבוע שחטאת קודמת לעולה. וביאר זאת ע"פ הטעם שאמרה הגמרא לקדימת החטאת לעולה, כדלעיל, שקודם נכנס הפרקליט לרצות, ורק אחר כך שולחים את הדורון. טעם זה מתאים רק כשהפרקליט והדורון שייכים לאותו

הקדמת העולה לחטאת בחג הסוכות ומשמעותה

אדם (או ציבור), ואילו כאן העולה באה משום אומות העולם, והחטאת לכפר על ישראל, ולכן אין סיבה להקדים את החטאת.⁵

5. אמנם זה עצמו צ"ע, האם דין קדימת החטאת לעולה הוא דווקא כשהן של בעלים אחד. ב'מרומי שדה' על הוריות יג ע"א הביא הנצי"ב את דברי תוס' הרא"ש שם שגם כשהעולה והחטאת שייכות לשני אנשים – החטאת קודמת, אך המאירי בקידושין יג ע"ב כתב: "וכל חטאת ועולה של אדם אחד – חטאת קודמת", וצ"ב.